

NORMEN EN WAARDEN IN DE NIEUWE ECONOMIE

Sigrid Kaag

In de eerste maand van 2020 leek er geen vuiltje aan de lucht voor de Nederlandse economie. Er waren meer mensen met betaald werk dan ooit, de lonen stegen, en het huishoudboekje van de staat kwam op orde.

Een paar maanden later is alles anders. We werden geraakt door een pandemie die de fragiliteit van ons economisch systeem blootlegt. Het overkwam ons allemaal. Zelfstandigen zitten zonder opdrachten, podiumkunstenaars zonder publiek, cafés zonder gasten en jonge mensen zonder werk.

De laatste economische cijfers zijn verontrustend. Zeshonderdduizend mensen kunnen werkloos zijn in 2021. De economie krimpt dit jaar al met vijf procent, met hoop op licht herstel in het jaar daarna. Maar het sleutelwoord blijft onzekerheid. Bij strengere maatregelen krimpt de economie ook in 2021 en stijgt de werkloosheid door naar tien procent van de beroepsbevolking.

In een crisissituatie is onze natuurlijke reflex om te beschermen wat we hebben. We zoeken geborgenheid, en houden vast aan wat veilig voelt. Dat is begrijpelijk. First things first. Met enorme steunoperaties reikt de overheid de samenleving de hand. Alles is gericht op het behoud van banen en inkomen. Gelukkig hebben we de ruimte om dat te doen, ook als er een tweede golf komt.

Maar we kunnen nu niet uitsluitend vertrouwen op onze natuurlijke reflexen. Want deze crisis drukt ons nu ook stevig met de neus op de feiten.

Op de politieke keuzes die de afgelopen jaren zijn gemaakt. Het legt onrechtvaardigheden, onvolkomenheden en ongelijke sociale omstandigheden bloot die er daarvoor al waren, maar nu scherper zichtbaar zijn geworden.

Kwetsbare groepen op de arbeidsmarkt worden nu het hardst geraakt. Een miljoen Nederlanders leven in armoede, waarvan tweehonderdzesduizend kinderen.¹ Het aantal daklozen is in tien jaar tijd meer dan verdubbeld naar bijna veertigduizend.² Honderdduizend jonge mensen kampen met schulden.³

In de economie staat de mens centraal. Maar we zijn dat uit het oog verloren. We hebben mensen in systemen proberen te duwen, we hebben efficiëntie op een voetstuk geplaatst, we zijn vergeten elkaar te vertrouwen.

Er is genoeg te doen. En dat wisten we al langer. De crisis is in die zin, hoe moeilijk die conclusie ook lijkt als je er middenin zit, een belangrijk keerpunt. Een keerpunt om er uiteindelijk beter uit te komen. Om die dingen te herwaarderen die we anders willen met het oog op onze toekomstige economie en samenleving. Een economie op nieuwe leest geschoeid is een schone, moderne, eerlijke en open economie. Dat is de weg naar nieuwe groei.

INHOUD

01. Bouwen is beter dan breken: een moderne economie	4
02. Niemand laten vallen: een eerlijke economie	7
03. Zuinig zijn op wat je hebt: een schone economie	10
04. Samen is beter dan alleen: een open economie	12
Eindnoten	14

01. BOUWEN IS BETER DAN BREKEN: EEN MODERNE ECONOMIE

Tijdens en direct na de vorige crisis werd te eenzijdig gedacht. Het grote doel was de staatsschuld zo snel mogelijk te laten dalen. Daarvoor zijn ook maatregelen genomen die niet verstandig waren zoals belastingverhogen en het bevriezen van de lonen van mensen in publieke dienst. Die keuzes kunnen we niet nog een keer maken. Ik wil afbraak voorkomen, hervormen en fors investeren. We kunnen ons in komende jaren een relatief hoog begrotingstekort permitteren. Laten we daar gebruik van maken en investeren in de groei van morgen.

In de eerste plaats wil ik investeren in de bouw, want mensen met een normaal inkomen kunnen nauwelijks een betaalbaar huis vinden. Dat is het resultaat van politieke keuzes. In de vorige crisis kwam de bouw stil te liggen. Ondanks de bouwrecords van afgelopen jaren hebben we daar nu nog last van. We moeten alles doen om te voorkomen dat dit weer gebeurt. We moeten hier meer investeren dan tot nu toe is bepleit, ook door mijn eigen partij.

Daarom wil ik in ieder geval de opbrengst van de verhuurderheffing teruggeven aan woningcorporaties, zodat ze meer kunnen bouwen. In de komende vier jaar zullen we in totaal een half miljoen huizen moeten bouwen, in harmonie met de ontwikkeling van de natuur. In de tweede plaats moeten we investeren in infrastructuur. Dat kan meer opleveren dan we soms kunnen voorspellen. Een goed voorbeeld vind ik de A2-tunnel die een paar jaar geleden is geopend in Maastricht.

Bij de planning van de tunnel lieten de modellen vooral kosten zien. Waren de hoge kosten het wel waard voor dat beetje kortere reistijd? Wat bleek achteraf: de directe omgeving werd stiller en schoner en de woningwaarde steeg met 220 miljoen euro. Dát was vooraf niet meegerekend. Maar als we dit inzien, als we naast de economische werkelijkheid ook de menselijke werkelijkheid toelaten in onze besluiten, kunnen we beginnen met bouwen.

Dat geldt niet alleen voor de fysieke bouw, maar ook voor een belangrijk Nederlands exportproduct: kennis. Zelfs de CPB-modellen voorspellen geen extra economische groei bij hogere investeringen in wetenschap en innovatie. Terwijl kennis en innovatie evident leiden tot nieuwe groei. Het is dan toch ook te gek dat we het zover hebben laten komen dat Nederland niet voldoet aan de Europese afspraak om ten minste 3% van onze totale welvaart uit te geven aan onderzoek en innovatie? Dat moet anders.

In Nederland vinden wij onze veiligheid zo belangrijk dat we de waterschappen een hele eigen begroting hebben gegeven. We hebben ook terecht de ambitie uitgesproken om te voldoen aan de NAVO-norm. Maar veiligheid is weinig waard zonder wijsheid. Wetenschap, onderzoek en innovatie raken de kern van wie wij zijn. Dan moeten we ook durven normeren. 3% is haalbaar. Laten we dat dan ook halen.

Maar dan zijn we er nog niet. Ik maak me grote zorgen over het Nederlandse onderwijs. Het lees- en rekenniveau van Nederlandse kinderen daalt. Internationaal zakken we weg.

We doen het inmiddels slechter dan het gemiddelde van de OESO. Bijna een kwart van de 15-jarigen is functioneel analfabeet. Dat heeft een reden.

Het onderwijs trekt vaak aan het kortste eind. Het budget voor de zorg groeit als vanzelfsprekend mee met demografische verandering. Voor defensie hebben we in NAVO-verband de terechte afspraak gemaakt toe te groeien naar twee procent van ons nationaal inkomen. Maar het onderwijs mist zo'n mechanisme. Zo wordt sluipenderwijs de kwaliteit van ons onderwijs uitgehold. En dat terwijl de Nederlandse economie afhankelijk is van kennis en kunde. Zou het dan niet logisch zijn om net als voor zorg en defensie ook voor onderwijs automatische structurele groei mogelijk te maken?

Politiek is keuzes maken in schaarste. De keuze voor het onderwijs is voor mij een rechtvaardige. Niet alleen omdat het meer vrijheid en meer gelijkheid bewerkstelligt, maar ook omdat er uit economisch oogpunt geen betere geldbelegging te bedenken valt.

We zijn daarnaast gebaat bij investeringen in slimmer werk. Diegenen die in de luxepositie zitten hun werk thuis te kunnen doen met laptop en telefoon herkennen de verworvenheden van onze moderne economie. Nu is het zaak dat we deze ervaring waar mogelijk ten goede gebruiken.

Een digitaal consult bij de dokter, bijvoorbeeld, kan mensen tijd besparen. De succesverhalen uit het verleden zijn bekend: internet, gps, touchscreen. Allemaal het product van overheidsinvesteringen. Nu is het zaak te investeren in de succesverhalen van de toekomst. Kunstmatige intelligentie, fotonica, en al die technologieën die we nog niet kunnen bevroeden.

Tot slot is het welslagen van de overgang naar slim werk afhankelijk van de manier waarop de politiek erin slaagt te bouwen aan een samenleving waarin iedereen klaar is voor grote veranderingen. Vanwege de pandemie hebben grote sectoren als luchtvaart, horeca en toerisme een andere toekomst dan we tot kortgeleden hadden gedacht. Hetzelfde geldt voor e-commerce en kunstmatige intelligentie, maar dan in positieve zin.

Dat vraagt grote investeringen in scholing, omscholing en bijscholing. Wie niet blijft leren kan voorgoed de aansluiting op de arbeidsmarkt verliezen. Daar mogen we niet in berusten. Omscholing is geen panacee, maar wel de beste manier om mensen in en na een diepe economische crisis weer aan het werk te krijgen. Daar moeten we dus niet te terughoudend in zijn. Het mag een abstract begrip zijn, omscholing, het betekent in het leven van mensen een kans op een andere baan, een nieuwe toekomst en hernieuwd zelfvertrouwen.

02. NIEMAND LATEN VALLEN: EEN EERLIJKE ECONOMIE

In een vrijemarkteconomie als de onze zal altijd enige vorm van ongelijkheid bestaan. Maar ongelijke kansen brengen de samenleving en de economie uit balans. Dat is de Nederlandse realiteit. Inzet en talent zijn niet langer allesbepalend. De wijk waarin je opgroeit, de school waar je les krijgt en de positie van je ouders leggen vaak meer gewicht in de schaal. Ook geslacht, kleur en achtergrond doen ertoe.

Als mensen om welke reden dan ook geen gelijke kansen krijgen om zich te ontplooien, ontnemt de samenleving zich als geheel de kans om te groeien. Dat gaat ten koste van de welvaart van ons allemaal. Ondernemers begrijpen dit al. Die zijn altijd op zoek naar nieuwe mensen, nieuwe perspectieven en nieuwe ervaringen. Laten we ze helpen ieders talent tot volle ontplooiing te brengen.

In de strijd voor gelijke kansen volstaat het niet om te streven naar gelijke behandeling. Gelijke kansen vragen om ongelijk ingrijpen. Scholen in kansarme buurten hebben meer geld en aandacht nodig dan scholen in kansrijke buurten, simpelweg omdat de behoefte aan de beste leraren en de kleinste klassen daar groter is dan in buurten waar het al goed gaat. Maar voor de kansen van alle kinderen geldt: een leraar met tijd, ruimte en autonomie in het vak is de sleutel tot vooruitgang.

Ook verwacht ik veel van gratis kinderopvang voor iedereen. Gratis kinderopvang zou alle kinderen de kans geven in gelijke mate samen buitenschools te ontwikkelen.

Maar het geeft ouders ook de kans genot, voldoening en salaris te blijven halen uit betaald werk. Op die manier kan gratis kinderopvang ook helpen de ongelijkheid tussen mannen en vrouwen te overbruggen. Daar heeft de economie in z'n geheel baat bij. McKinsey becijferde dat het onze economie 114 miljard euro extra oplevert als Nederland de West-Europese landen aan zou voeren wat betreft arbeidsdeelname van vrouwen.

Het zijn niet alleen vrouwen die ongelijkheid ondervinden in de economie. We hebben in Nederland een uitzonderlijke situatie laten ontstaan waarin meer dan een miljoen mensen werken zonder houvast van een vast contract. Voor veel zelfstandigen is dit een bewuste keuze voor vrijheid. Maar vooral voor de grote groep flexwerkers die niet zelf voor deze onzekerheid kiest, moeten we nuchter constateren dat werkgevers op deze manier risico hebben verschoven naar mensen die risico het slechtst kunnen dragen.

Dat ligt niet alleen aan de werkgevers. De politiek heeft het hen te moeilijk gemaakt om een vast contract aan te bieden. Daar moeten we een einde aan maken. Wie flexibel werk wil aantrekken, moet daar het risico voor dragen, en dus meer betalen dan voor vast werk. Vervolgens laten we niemand vallen: hoe je werkt mag geen invloed hebben op je sociale bescherming.

Ongelijkheid is ook te zien bij de verdeling van vermogen in Nederland. De rijkste tien procent bezit twee derde van het totale vermogen.

Dit voorjaar bleek dat nog eens 200 miljard euro aan vermogen werd onttrokken aan het oog en in de statistieken ontbreekt. Waar grote verschillen ontstaan in vermogensopbouw, wordt onzekerheid erfelijk. Dat mogen we in Nederland niet accepteren. Het is dus zaak dat we vermogens progressiever belasten.

Dit alles vraagt om een herwaardering van de overheid. De overheid is geen sta-in-de-weg van mensen en bedrijven. De overheid helpt bedrijven met regels voor eerlijke concurrentie en helpt mensen op te staan als ze gevallen zijn. De overheid kan voorwaarden scheppen voor vrijheid. Maar dan moet zij dat ook echt doen. We moeten investeren in publiek werk, het werk dat ons samenleven mogelijk maakt. Want niemand kan leven van waardering alleen. Dat weten we. Maar we kunnen de problemen ook niet alleen afdoen met een salarisverhoging. De politiek moet ook weer durven mensen te vertrouwen en de ruimte te geven in hun werk. Er moet een einde komen aan strikte voorschriften uit de torens van Den Haag, waardoor er bijna meer tijd gaat zitten in gedetailleerde verantwoording dan waar het echt om gaat.

Alle mensen in publiek werk hebben ruimte nodig om hun professie in te vullen naar hun beste inzicht. Verpleegkundigen en artsen hebben de ruimte nodig om te genezen. Leraren hebben de ruimte nodig om les te geven. Agenten en boa's hebben de ruimte nodig om de wijk veilig

te houden. Laten we hen die ruimte geven. Maar dan ook aan ondernemers om te doen waar ze goed in zijn. Want werkgelegenheid, dynamiek, een gezonde economie: ze zijn allemaal voor een belangrijk deel het resultaat van gezonde ondernemingszin en de bereidheid om iets nieuws tot stand te brengen.

Kritiek op het bedrijfsleven is mogelijk. Altijd. Maar de obsessie waarmee multinationals in dit tijdsgewricht bijna als een bedreiging worden afgeschilderd, vind ik verre van productief, zelfs schadelijk voor het economisch klimaat. Bovendien leidt het af van waar we over zouden moeten hebben: het belang van het midden- en kleinbedrijf.

Kleine ondernemers, middenstanders en familiebedrijven dragen meer bij aan de samenleving dan ze er ooit van zullen vragen. Hun belang voor de economie is evident. Ze voorzien in banen. Maar ze hebben ook een rol in de bevordering van de sociale samenhang in ons land. Ze steunen sportclubs, scholen, kerken, theaterclubs en orkesten. Het is de boekhandelaar die onze kinderen leert lezen en het is de dönerzaak op de hoek waar de buurt elkaar leert kennen.

Laten we die vergeten helden van de economie helpen met minder regels en meer continuïteit in beleid. Laten we hen waarderen met minder woorden en meer daden.

03. ZUINIG ZIJN OP WAT JE HEBT: EEN SCHONE ECONOMIE

Alle kinderen leren van hun ouders dat je de plekken waar je komt tenminste zo schoon achterlaat als je ze hebt aangetroffen. Als we die les hadden toegepast op ons land en de aarde hadden we nu niet voor de opgave van de klimaatcrisis gestaan. We hebben de zorg voor de plek die we bewonen te lang laten versloffen. Onze leefomgeving staat onder druk van een wereldeconomie op zoek naar de laagste prijs. Dat moet anders.

Het herstel van onze economie biedt een kans om andere keuzes te maken. Als we grote investeringen in de leefbaarheid van ons land en onze wereld niet op grote schaal kunnen opbrengen, geven we onszelf over aan wat een tsunami zal blijken in vergelijking met het golfje van de coronapandemie.

Het klimaatprobleem is het ultieme praktijkexamen. Windmolens op zee, zonnepanelen op daken, beter geïsoleerde huizen, treinen, elektrische bussen, zonneauto's, hyperloops en waterstoffabrieken: hoe meer investeringen we doen, hoe beter. Dit vraagt om miljarden. Dus moeten we die miljarden investeren. Als we falen volgt er geen herkansing.

Dat kunnen individuen niet alleen, hoeveel zonnepanelen mensen ook aanschaffen, of hoe goed ze hun huis ook isoleren. De verantwoordelijkheid om ons van de afgrond weg te sturen ligt bij de overheid.

We moeten ons volledige arsenaal samen inzetten om bedrijven te prikkelen, maar ook te helpen om schoner te produceren.

Daarbij zullen we ook technologieën ontwikkelen die beschikbaar komen voor anderen om hun eigen strijd te leveren. Bijkomend voordeel is dat we daar ook aan verdienen. Het bedwingen van de klimaatcrisis is niet alleen bittere noodzaak, het is harde business. Voor Nederland is de keuze: blijven we volgen, of lopen we voorop?

Mijn keuze is dan snel gemaakt. En ik ben ook bereid de logische consequentie te trekken van die keuze. Want wie investeert in de toekomst, moet het verleden ook achter zich laten. Dat betekent dat grote vervuilers betalen voor de schade die ze aanrichten en fossiele brandstoffen niet worden gespekt met subsidie.

Te vaak hoor ik conservatieve politici zeggen: 'Nu even niet'. Daar hebben we geen tijd voor. Als we echt zuiniger willen omgaan met wat we hebben, als we fatsoenlijk om willen gaan met ons kwetsbare bezit, zetten we nu een stap extra met de CO2-heffing voor de industrie, met vliegbelastingen en met een strenger systeem voor emissiehandel. Het bedrijfsleven begrijpt dat dit nodig is. Bedrijven zijn meer gebaat bij eerlijke consistentie dan bij oneerlijk opportunisme.

04. SAMEN IS BETER DAN ALLEEN: EEN OPEN ECONOMIE

In een wereldwijde economische crisis, die sommige landen nog harder treft dan anderen, komt de positie van Nederland in het gedrang. Wat slecht is voor de internationale economie, is slecht voor Nederland. En nog belangrijker: wat slecht is voor Europa, is slecht voor Nederland.

Het wonder van de interne markt heeft de landen van Europa zo verknoopt dat oorlog en geweld is uitgebannen. Conflicten beslechten we in Europa met woorden en afspraken. Het is met name handelsland Nederland dat hiervan profiteert. De Rotterdamse haven is uitgegroeid tot een haven voor een markt van bijna 500 miljoen mensen. Driekwart van de Nederlandse export gaat naar landen in de Europese Unie. Een derde van ons nationaal inkomen verdienen wij in Nederland met export.

Wij hebben daarom een direct belang bij het economisch herstel van anderen. En we ontkomen er niet aan daar ook iets voor te doen. Dat is niet gratis, maar het kost ook geen geld. Zoals het Centraal Planbureau stelt: 'Welbegrepen eigenbelang wijst in de richting van internationale solidariteit'.

De Europese landen worden overvraagd door de grote opgaven van onze tijd, zeker ook de opgaven die raken aan de gezondheid van onze economie. In een versnipperd Europa is het voor bedrijven moeilijker aan het kapitaal en talent te komen dat noodzakelijk is voor groei. Daarmee zouden we het verliezen van de Verenigde Staten en China.

De klimaatcrisis kunnen we alleen het hoofd bieden als we onze Europese economische macht gebruiken in de wereld. Een Europese vliegbelasting en een Europese CO2-heffing zetten meer zoden aan de dijk dan een lappendeken van nationale maatregelen. Zo bezien is Nederland eerst en vooral gebaat bij de vraag hoe we de Europese Green Deal goed en snel kunnen uitvoeren.

Belastingontwijking en oneerlijke concurrentie kunnen we alleen aanpakken als we ons niet uit elkaar laten spelen door techreuzen en andere giganten. Slagvaardige mededingingsautoriteiten moeten het nieuwe en het kleine een kans geven tegen het grote en het oude van de monopolisten.

Een Europees minimumtarief voor de vennootschapsbelasting voorkomt een gebed zonder eind van belastingconcurrentie tussen landen waar mensen de dupe van worden. Als landen tegen elkaar opbieden om bedrijven in de fiscale watten te leggen raken de schatkisten steeds leger en blijft er minder ruimte over om te investeren in mensen, in het publiek werk en de publieke werken die we nodig hebben.

Kleine ondernemers en grote bedrijven blijven welkom in Nederland. Maar bedrijven moeten zich niet in Nederland willen vestigen vanwege fiscale voordelen of milieu-uitzonderingen. Bedrijven moeten zich hier thuis kunnen voelen omdat we snelle en goede verbindingen met andere landen hebben, het beste onderwijs, schoon water om te drinken en in te zwemmen, schone lucht om in te ademen, een rijk cultureel leven, prachtesteden en veilige straten en wijken.

EINDNOTEN

1. <https://www.cpb.nl/kansrijk-armoedebeleid>
2. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2019/34/aantal-daklozen-sinds-2009-meer-dan-verdubbeld>
3. <https://www.bkr.nl/nieuws/2020/6/betalingsproblemen-op-geregistreerde-krediet-en-bij-jongeren-nemen-toe/>

We voeren in Nederland vaak het debat over wie we zijn. Wat onze kern is. Welke waarden we samen willen koesteren. Als nieuwkomers hier een examen afleggen voor het Nederlandse burgerschap stellen we ze minder vragen over onze taal dan over de manier waarop we met elkaar omgaan. Maar als het over de economie gaat, lijken we onze liefde voor de waarden die ons binden soms te vergeten.

Een stabiele samenleving is gebaseerd op welvaart en heeft welzijn als doel. We kunnen zuiniger zijn op wat we hebben. We kunnen ervoor kiezen om niemand te laten vallen. We kunnen kiezen vóór opbouw, en tegen afbraak. We kunnen kiezen vóór samen, en tegen alleen.

Als we de waarden die we als mensen in het dagelijks leven normaal vinden ook in de economie centraal durven stellen, ben ik ervan overtuigd dat we een groot economisch potentieel kunnen aanboren.

Meer jonge meiden die hun ambities volgen en daarmee ons hele land optillen. Meer ouderen die niet worden afgeschreven omdat ze nu eenmaal de pensioenleeftijd hebben bereikt, maar die kunnen blijven bijdragen omdat we hun waarde erkennen. Meer mensen met wortels in een ander land die het vertrouwen krijgen boven het maaiveld uit te stijgen en zo Nederland verder brengen.

Er kan meer dan we soms mogelijk achten. Nieuwe economische groei is het middel. Wij mensen – ons geluk, onze vrijheid, onze gezamenlijke toekomst – wij zijn het doel.

- Sigrid Kaag